

Vem är vem i debatten om surrogatmödrskap?

En diskursanalys av det offentliga samtalet om surrogatmödrskap

Erik Blohmé

Statsvetenskapliga institutionen
C-opsats 15 hp
Statsvetenskap
Statsvetenskap III (30 hp)
Vårterminen 2015
Handledare: Maria Wendt

Stockholms
universitet

Vem är vem i debatten om surrogatmödraskap?

En diskursanalys av det offentliga samtalet om surrogatmödraskap

Erik Blohmé

Abstract

In march 2012, the Swedish government ordered an investigation regarding whether or not certain forms of surrogate motherhood should be made legal in Sweden. Yet, surrogacy was until quite recently uncharted territory in the Swedish public debate and general political/ideological landscape. This study is a mapping of the understandings, underlying implications and identities constructed by political organizations in the debate about surrogate motherhood. This study also discusses how these discourses can be understood in a wider context of global power relations. By using a method of discourse analysis called "What's the problem represented to be?" and analyzing the results using intersectional and postcolonial theory, the study finds that the Swedish debate takes place within a postcolonial European context, where many of the discourses common in the international surrogacy debate can be found. Among the most commonly found discourses is a feminist anti-surrogacy discourse, a conservative anti-surrogacy discourse, and a more general, LGBT-oriented pro-surrogacy stance. Almost all the pro-surrogacy arguments are underlined by strong views of biological/genetic parenting as a supreme or more "real" parent-child bond than other forms of parenting. The surrogate mothers and their stories are often neglected or used instrumentally to justify the advantages of surrogacy to another group: European couples. The conservative organizations arguing against surrogacy implicitly defines parenting as a right for fertile heterosexual couples, and thus most strongly reproduces the traditional western family ideology that benefit those who are already privileged by the current power relations. The feminist organizations arguing against surrogacy on the other hand, while landing in conclusions similar to those of the conservatives (a ban on surrogacy), draw from discourses that can be seen as a form of resistance against important discourses found in the neo-colonial hegemony of today.

Nyckelord/Keywords

Surrogacy, surrogate motherhood, discourse, WPR, Sweden, intersectionality, postcolonialism

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	3
Reflexivitet	3
Teori	4
Intersektionalitet	4
Postkolonial teori	6
Diskurser	7
Tidigare forskning	8
Internationell forskning.....	8
Svensk forskning	11
Material och metod	12
Material	12
Metod.....	13
Analys.....	17
Organisationer som är emot surrogatmödraskap	17
Organisationer som är för enbart altruistiskt surrogatmödraskap	19
Organisationer för är för kommersiellt surrogatmödraskap.....	20
Diskussion	23
Likheter med tidigare och internationell forskning.....	23
Tystnader i texterna	24
Kolonialitet	25
Spänningar i idén om Europa och den biologiska familjen	26
Reproduktionen som arena för maktkamp	28
Avslutning	29
Referenslista	31
Teori, metod och faktaunderlag	31
Tidigare forskning	31
Empiriskt Material	32
Uttalanden.....	32
Debattartiklar	32

Inledning

Surrogatmödraskap som begrepp eller fenomen är i sig inte nytt, men har på senare år kommit upp på den politiska dagordningen i Sverige, genom feministisk debatt och genom att olika organisationer uttalat sig eller tagit ställning i frågan. Inte minst var det genom Kajsa Ekis Ekman's *Varat och varan* som ämnet på allvar började diskuteras när boken gavs ut i september 2010. Det är dock ännu oklart vilka lagändringar eller reformer som kan tänkas komma till följd av surrogatmödrskapets intåg i samhällsdebatten, och i många fall även vilka ståndpunkter makthavare och debattörer har; Vänsterpartiet bytte uppfattning så sent som 2012.

Surrogatmödraskap är ett begrepp som innebär att en person befruktas, bär och föder barn åt en annan tänkt förälder. Surrogatmödrskapet som sådant är ingen teknik eller metod, utan snarare en sorts avtal mellan två eller flera parter. Begreppet ses av många som problematiskt, och fenomenet benämns därför på olika sätt av olika aktörer: "värdmödraskap" är till exempel ett alternativt begrepp som ofta förekommer i debatten. Den här undersökningen kommer dock för enkelhetens och läsförståelsens skull konsekvent att benämna fenomenet som *surrogatmödraskap*, förutom i de fall där det sker en hänvisning till ett särskilt uttalande eller citat där alternativa begrepp förekommer.

När det talas om surrogatmödraskap så finns det ett antal olika distinktioner att skilja på. Vad gäller kontraktsformen så finns det primärt två olika varianter: kommersiellt surrogatmödraskap, det vill säga att personen bär och föder barnet mot betalning, och altruistiskt surrogatmödraskap, det vill säga att personen föder barnet utan krav på ersättning.

Bortsett från själva kontraktsformen så kan även ingreppet ske på olika sätt. Insemineringen kan vara traditionell eller gestationell. Traditionellt surrogatmödraskap innebär att surrogatmodern direkt insemineras med den tilltänkte faderns sperma, medan gestationellt surrogatmödraskap innebär att ett redan befruktat embryo inplanteras i livmodern (Clark, Richard-Davis, Hayes, 2009, s. 48). Det senare innebär att personen som blir gravid inte har någon genetisk koppling till barnet.

Idag omöjliggörs surrogatmödraskap i Sverige genom lagstiftningen om insemination, mer specifikt i lagen om genetisk integritet: där kopplas möjligheten till insemination ihop med att den tänkta föräldern måste ha en make eller sambo, att denne måste samtycka till inseminationen, samt att partnerns spermier förutom i vissa undantagsfall måste vara desamma som används vid befruktningen. Vid dessa undantagsfall så är det läkaren som väljer spermadonator, inte de tilltänkta föräldrarna (Socialdepartementet, 2006).

Men i mars 2012 så röstade riksdagen igenom ett förslag från socialutskottet som innebär att en utredning om surrogatmödraskap ska genomföras inom kort (Socialutskottet, 2011), och i juni 2013 gav regeringen i uppdrag till lagmannen Ewa Mendel Rosberg att genomföra sagda utredning tills senast i juni 2015 (Justitiedepartementet, 2013). Utredningen är tänkt att ge ett svar på huruvida lagen bör ändras så att Sverige eventuellt kan tillåta altruistiskt surrogatmödraskap. Det innebär alltså att lagändringar på området kan vara en realitet inom en relativt snar framtid.

Surrogatmödraskap är en fråga som uppenbarligen väcker mycket känslor; debatten kring ämnet existerar i skärningspunkten mellan kön, klass, etnicitet och sexualitet. Det krävs inte särskilt mycket läsning av materialet innan det blir tydligt att ett ställningstagande för eller mot surrogatmödraskap inte sällan motiveras med att somliga gruppers rättigheter tillgodoses eller inskränks. Till exempel så skriver Jesper Vestlund från Öppna Moderater såhär:

”För mig som homosexuell klappar framförallt mitt hjärta för homosexuella par som svenska samhället förvägrar genetiska barn.” (Vestlund, J., 2013)

Olika grupper av kvinnor, homosexuella män, transpersoner, och barn är några av de identiteter som är vanligt förekommande i materialet. Argumentationen förs oftast med hjälp av olika politiska subjektspositioner eller identiteter som antas vinna eller förlora någonting viktigt ifall surrogatmödraskap tillåts eller förbjuds. Rätten till barn eller rätten till sin egen kropp är bland andra några av de saker som antas stå på spel.

Hur identiteter och problem formuleras och konstrueras kring en viss fråga har effekter på vilka åtgärder eller lagändringar som senare antas: dessa åtgärder tar avstamp ifrån hur vi talar om frågan, och inte minst utifrån vad som framställs som problemet, och för vem. Det går alltså att säga att diskurser kan ha konkreta effekter som påverkar den faktiska politiska utvecklingen kring till exempel surrogatmödraskap.

Därför är det ur ett statsvetenskapligt perspektiv intressant att undersöka och problematisera de diskursiva föreställningar och identiteter som förekommer i debatten; vad är det för problem som konstrueras och för vem anses dessa vara ett problem? För att surrogatmödraskap är ett transnationellt fenomen så är det även viktigt att sätta den svenska debatten i en global kontext, och för att surrogatmödraskap framställs som en rättighetsfråga för så många grupper så är det relevant att reflektera över vilka maktrelationer som genomsyrar det offentliga samtalet. Slutsatserna som undersökningen drar ger således en lägesbeskrivning som kan vara användbar att utgå från när andra sedan ska orientera sig i Sveriges politiska och ideologiska landskap, och kan ge en fingervisning om

sannolikheten för en eventuell ändrad lagstiftning kring surrogatmödraskap i framtiden.

Undersökningen använder sig därför av diskursanalys av debattartiklar och organisationers ställningstaganden för att kartlägga dessas åsikter, och sedan analyseras resultaten med hjälp av intersektionell och postkolonial teori.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är kartlägga och problematisera föreställningarna och identiteterna som svenska politiska organisationer konstruerar i debatten om surrogatmödraskap. Detta för att kunna få en tydlig bild av hur svenska makthavare och intresseorganisationer positionerat sig ideologiskt kring frågan.

Frågeställningarna som förväntas svara mot syftet är således följande:

- Hur förstår olika svenska politiska organisationer fenomenet surrogatmödraskap?
- Vilka bakomliggande föreställningar upprätthåller och hjälper till att konstruera sagda förståelse?
- Hur kan dessa diskurser förstås ur ett maktperspektiv?

Reflexivitet

Till och börja med så kan det vara värt att tydliggöra vart författaren till denna uppsats står; i och med att även forskare är formade av diskurserna de analyserar så behöver de vara vaksamma så att de själva inte reproducerar diskurserna de vill plocka isär. Det är viktigt att vara medveten om sin position och jobba med så kallad reflexivitet, eller själv-analys, under tiden de genomför undersökningen (Bacchi, 2009, s. 19). I och med att vi alla befinner oss inom ramen för dessa diskurser så finns det inget sätt att ”inte ta ställning” eller att inneha en objektiv betraktande position (då en sådan skulle vara i linje med rådande hegemoni snarare än neutral). Det går däremot att vara tydlig med den syn en går in i forskningsarbetet med, vilket jag nu ämnar göra.

Författarens position i frågan om surrogatmödraskap är att jag är negativt inställd till både de kommersiella och altruistiska formerna. Detta på grund av radikalfeministiska och socialistiska ideologiska ståndpunkter som följaktligen också påverkar hur jag filtrerar information och tolkar min omvärld. Även den postkoloniala aspekten är viktig i min omvärldsanalys, alltså att det koloniala förtrycket av perifera stater fortsatt via ekonomiska maktförhållanden även efter kolonialismens formella upphävande. Kommersiellt surrogatmoderskap, där vita, rika föräldrar i väst handlar med fattiga, rasisifierade kvinnors kroppar i syd, tolkar jag som en fortsättning på denna praktik. Val av teori, metod och allmän forskningsdesign är delvis motiverade av dessa ideologiska utgångspunkter.

Teori

Följande avsnitt kommer att redogöra för den intersektionella teorin som uppsatsen i huvudsak utgår från, samt avhandla några andra viktiga teoretiska begrepp och utgångspunkter, framförallt undersökningens definition av, och syn på, diskurser.

Intersektionalitet

Intersektionalitet är enligt Diana Mulinari och Paulina De Los Reyes en teori som ursprungligen formulerats för riva ner de traditionella gränserna mellan etnicitetsstudier och könsstudier. Inneboende i begreppet finns en kritik mot den epistemologi som ser könsmaktsordningar som oberoende av ”ras”, klass, sexualitet, och så vidare (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 27). Ur en intersektionellt perspektiv så går det inte att separera kön från klass eller etnicitet. Men intersektionalitet går också att tillämpa på områden utanför det feministiska fältet, vart än det finns behov av en bredare förståelse av makt och ojämlikhet (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 27). Till exempel så är sexualitet med denna logik lika oskiljbart från etnicitet som etnicitet är oskiljbart från klass, och så vidare (de los Reyes & Mulinari, 2005, s.14). Maktstrukturer är alltså alltid färgade av andra processer, och kan därför inte reduceras till en någonting endimensionellt eller binärt. (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 10)

Intersektionalitet handlar alltså om hur olika maktordningar samverkar (så kallade ”intersektioner”) och skapar unika förutsättningar och positioner för olika grupper och identiteter. Så snarare än att vi ser två olika maktstrukturers samverkan som blott ”summan” av två upplevelser, så bör istället den nya positionen läsas som helt egen och ny. Detta innebär t.ex. att en svart kvinna inte nödvändigtvis behöver dela erfarenheter med vare sig svarta män eller vita kvinnor, utan att hennes position bör ses som en unik upplevelse (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 9-10). Att varje subjektsposition har unika upplevelser som inte enkelt låter sig generaliseras är en viktig utgångspunkt i intersektionell teori.

I och med att debatten om surrogatmödraskap väldigt ofta rör vid just dessa intersektioner (men också vid konstruktioner av identiteter som sedan används i argumentationen för eller emot surrogatmödraskap) så är intersektionalitet är en bra teori för denna uppsats. Intersektionalitet är ett utmärkt verktyg för att se hur makt och ojämlikhet präglar uppfattningar om kön, etnicitet, sexualitet, klass, könsidentitet, och så vidare.

Också i relation till uppsatsens metod och konstruktivistiska ansats gör sig intersektionalitet relevant då teorin utgår ifrån en ontologi som är kritisk mot det positivistiska paradigmet, vilket genom att ”fragmentera, atomisera och kategorisera människors upplevelser”, med Mulinari och Los Reyes ord,

”naturaliserar en ojämlik samhällsordning” (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 26). Intersektionalitet utgår också ifrån en epistemologi där allt från individer och materiella villkor till diskurser involveras i en ständig konstruktion av över- och underordning (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 25). Att synliggöra dessa konstruktioner, i den här uppsatsens fall konstruktionen av föreställningar och identiteter som sker i debattörernas/organisationernas diskurser, är en handling som möjliggör utrymme för vissa tolkningar och i förlängningen vissa handlingar.

Att ha ett intersektionellt perspektiv i sin analys innebär enligt De Los Reyes och Mulinari att framförallt lägga fokus på dessa fyra olika aspekter:

1. Att ifrågasätta användandet av entydiga kategorier, då de är maktmedel som osynliggör och utesluter berättelser och identiteter som inte passar in i de fack som erbjuds av rådande hegemoni (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 126).
2. Att ifrågasätta fragmentering och sammanlänka händelser, alltså att uppmärksamma föreställningar om naturliga skillnader och ojämlikheter och belysa exkludering respektive inkludering (de los Reyes & Mulinari, 2005, s.127-128).
3. Att undersöka den institutionaliserade makten och dess betydelse för ojämlikheten, istället för att ifrågasätta utsatta eller marginaliserade grupper. Att inte ifrågasätta makten kan få konsekvensen att en implicit gör underordnade grupper ansvariga för sin egen underordning (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 129).
4. Slutligen så får vi med intersektionell logik möjligheten att inte enbart rikta blicken mot makten, utan också mot olika former av motstånd. Hur förändras diskurser? Vilka berättelser och erfarenheter ligger bakom sådana förändringar? Det handlar om att lyfta fram alternativa röster som på olika sätt utmanar hegemonin och den etablerade ordningen. Den här undersökningen kommer dock förmodligen inte att lyfta fram dessa dolda berättelser och perspektiv då undersökningen hämtar sitt material ifrån etablerade aktörer på ett hegemoniskt mediefält, skrivna av personer som definitivt har någon form av maktposition; men det är fortfarande viktigt att hålla ögonen öppna efter spänningar mellan makten och icke-makten *inom* diskurserna vi finner i detta material.

”Med intersektionalitet menar vi att synliggöra och problematisera de sammanlänknings som är konstitutiva för maktutövandet och bevarandet av ojämlikheten. Det innebär att lyfta fram det kvalitativa annorlunda tillstånd som uppstår genom den simultana effekten av kön, klass och ”ras”. Intersektionen mellan kön och etnicitet syftar inte i första hand att beskriva att beskriva den ömsesidiga påverkan mellan två autonoma och separata maktstrukturer: kön och etnicitet/ras. Det

syftar heller inte till att problematisera hur kön färgas av föreställningar om "ras" och etnicitet. Istället ser vi intersektionen som ett teoretiskt perspektiv som synliggör hur olika historiskt och situationsbaserade maktrelationer skapas i och genom den simultana verkan av kön, klass och "ras"/eticitet." (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 24)

Postkolonial teori

Rumsliga och tidsmässiga intersektioner är också viktiga för att förstå maktens konstituering: detta innebär att erkänna och förstå den svenska nationalstatens plats i den internationella världsordningen, och att koppla det vi undersöker till globala kontexter istället för att isolera dessa nationellt (de los Reyes & Mulinari, 2005, s.101). Detta är särskilt viktigt när ett fenomen så globalt och transnationellt som surrogatmödraskap undersöks. Postkolonial teori är användbart i detta avseende då den till sin natur är globalt orienterad, men också för att den belyser modernitetens starka kopplingar till kolonialismen, den materiella ojämlikhet som orsakades av kolonialismen, och den hegemoniska maktlogiken den skapade: hur denna hegemoni, eller kolonialitet, genomsyrar rådande västerländska diskurser (de los Reyes P, 2012, s.12-13).

I en postkolonial värld så har rummet stor betydelse för hur ojämlikhet skapas och rättfärdigas:

"Den fria rörligheten gäller varor, tjänster och kapital, men inte människor vars möjligheter att göra anspråk på rättigheter, tillhörigheter och identiteter knyts till specifika nationella rum" (de los Reyes, 2012, s. 13)

För att förstå dessa processer så bygger den postkoloniala teorin vidare på marxistiska antaganden om berövandet av människors försörjningsmedel, arbetskraft och naturresurser för att skapa och koncentrera kapital; men i en global kontext. Det är viktigt att ta hänsyn till kapitalackumuleringen rumsliga dimensioner, alltså att ekonomisk exploatering av människor inte längre kan ses som en process som enbart sker *innanför* nationsgränserna utan minst lika mycket mellan dessa. (de los Reyes, 2012, s. 13)

Främst volym två av antologin "Postkolonial feminism", med Paulina de los Reyes som redaktör, har varit till stor hjälp för att sätta undersökningens resultat i denna globala kontext, och har bidragit med viktig och relevant teori för att sätta den svenska debatten om surrogatmödraskap i ett större rumsligt sammanhang. Särskilt analyserna från Gail Lewis "Föreställningar om Europa" har varit relevant att applicera på resultatet, en postkolonial analys av Europas självbild och övergripande ideologi.

Rent konkret så kommer den intersektionella och postkoloniala teorin i den här undersökningen att användas för att analysera och problematisera de föreställningar och identiteter som finns i texternas diskurs. Innan vi fortsätter med att diskutera hur diskursen ska synliggöras kan det vara på plats med en kort diskussion om just diskurser och vad begreppet har för mening och innebörd i den här undersökningen.

Diskurser

Diskursteori vilar ontologiskt och epistemologiskt på en socialkonstruktivistisk vetenskapssyn (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 10) och artar sig därför bra för kvalitativa undersökningar som denna. Med socialkonstruktivism menas att samhällsfenomen rent ontologiskt ses som konstruerade och högst föränderliga över tid, vilket självfallet påverkar epistemologin och metoden när vi sedan genomför undersökningen: kvalitativa metoder är med denna inställning till omvärlden att föredra framför kvantitativa.

Det finns ingen allmän konsensus om vad en diskurs är eller hur begreppet ska definieras, men den här undersökningen kommer i breda drag att utgå från Foucaults diskursbegrepp: i och med att språket egentligen skapar oändliga möjligheter att uttrycka sig så fungerar diskurser som en uppsättning socialt konstruerade kunskapsområden som etablerar vissa regler och begränsningar kring hur vi formulerar oss, vilka skapar inomspråkliga föreställningar om vad som är sant eller falskt (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 19-20). De olika sätt som vi talar om olika koncept som t.ex. globalisering, ”tredje världen” eller t.o.m. vampyrer skapar en sorts kollektiv kunskap om sagda begrepp (Bacchi, 2009, s. 35), en kunskap som inte skapas genom dess anknytning till någon slags materiell verklighet (vampyrer finns t.ex. inte) utan genom att den *talas om* på ett särskilt sätt. Dessa diskurser är dessutom en del av, samt reproducerar, makten.

Ingen diskurs kan etableras helt och fullt, utan diskurser är alltid i ständig konflikt med andra diskurser som beskriver verkligheten på ett alternativt sätt (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 54). Det finns däremot olika uppfattningar inom fältet om huruvida diskurser konstituerar verkligheten eller om de i själva verket är *konstituerade* av verkligheten, där det senare argumentet företräds av en strikt deterministisk, historiematerialistisk syn på verkligheten; alltså att materiella förutsättningar är grunden för den sociala verkligheten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s.26). Frågan är alltså om diskurser skapar verkligheten eller om verkligheten skapar diskurser.

Undersökningens utgångspunkt är, även om den inte motsäger en historiematerialistisk eller marxistisk grundsyn, att det finns ett politiskt/intellektuellt plan som materiella förutsättningar inte nödvändigtvis behöver ha ett direkt inflytande över: bara för att en person har en viss överordnad/underordnad

position i samhället så behöver sagda person inte nödvändigtvis inse detta. Insikten om förtrycket/överordningen kommer inte att ske per automatik i och med socioekonomiska förändringar, utan det behövs *också* ett socialt medvetande som skapas politiskt (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 38). Därför är diskurser viktiga i konstituerandet av den sociala verkligheten, just för att olika diskurser påbjuder olika sätt att tänka, och först efter det är det möjligt att gå till handling på ett mer konkret sätt (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 55). Även metoden som uppsatsen använder sig av utgår ifrån den teoretiska ståndpunkten att *diskurser får saker att hända*, ofta som resultat av att de lyckas med sitt anspråk på att vara ”sanning” och godtas som något självklart (Bacchi, 2009, s. 35).

Med detta är det dock inte sagt att diskurserna inte har någon koppling till den materiella verkligheten eller de ekonomiska maktförhållandena som råder: diskurser tenderar att vara institutionellt sanktionerade och hjälper till att legitimera och befästa för det rådande samhällssystemet viktiga institutioner såsom marknadsekonomi, kapitalism, kärnfamilj, med mera (Bacchi, 2009, s. 36).

Identiteter och subjekspositioner utgör en viktig komponent i diskursteori, så även de föreställningar som upprätthåller dessa. Därför är det i textens diskurs vi söker efter sagda information.

Tidigare forskning

Det här avsnittet är en kort genomgång av tidigare forskning på området, och utgör i viss mån en bakgrund eller kontext till forskningsresultatet denna undersökning bidrar med. Avsnittet är också tänkt att ge en ungefärlig förståelse för hur debattklimatet ser ut, såväl internationellt som i Sverige. Då mängden forskning på området överstiger vad som är möjligt att sammanfatta inom uppsatsens snäva utrymme så har ett urval gjorts, baserat på relevans både vad gäller ämne, teori och metod.

Internationell forskning

I boken ”Small Wars: the cultural politics of childhood” från 1999 så undersöker antropologen Nancy Scheper-Hughes diskurserna hos de som är kritiska mot surrogatmödraskap. Även om diskurserna hon undersöker kommer från en samhällsdebatt mellan akademiker, och inte den som förs mellan organisationer och föreningar på debattsidor i dagstidningar och på internet, så är resultaten relevanta för den här undersökningen.

De konservativa skribenterna som undersökts tenderar att kritisera surrogatmödraskap ur ett familjeperspektiv, det vill säga att surrogatmödraskap rubbar ett önskvärt band som de menar

vanligtvis finns mellan en moder och ett barn (Scheper-Hughes, 1988, s. 95). Vissa skribenter med denna inställning är tillåtande mot altruistiskt surrogatmödraskap, men hårt kritiska mot kommersiellt sådant då de menar att moderns motiv till att skaffa ett barn bör vara kärlek eller dylikt, och att betalning helt enkelt är fel anledning att sätta ett barn till världen.

Den andra stora kritikerfalangen, det vill säga feministiskt motiverade skribenter, har helt andra problem med surrogatmödraskap; det vanligaste argumentet är att surrogatmödraskap ekonomiskt exploaterar kvinnor genom att marknaden tvingar in dem i ett surrogatmödraskap som de under andra omständigheter inte skulle ha valt (Scheper-Hughes, 1988, s. 96). Det finns dock en inomfeministisk kritik mot detta resonemang, och som kritiserar det underliggande antagandet att ”vanlig” graviditet, med allt det obetalda arbete en sådan innebär, är något som kvinnor helt rationellt och medvetet väljer (Scheper-Hughes, 1988, s. 96-97). Andra feminister identifierar ytterligare former av exploatering än den rent ekonomiska: de menar att surrogatmödraskap reducerar hela den kvinnliga identiteten till reproduktion genom att ta ifrån kvinnor den huvudsakliga agensen i barnafödandet, och ökar således mäns inflytande över, och betydelse för, föräldraskapet (Scheper-Hughes, 1988, s. 97-98).

Det finns också strömningar i den feministiska debatten som är positiva till surrogatmödraskap; vissa ser det ofrivilliga sällskap som feminister får i form av konservativa surrogatmotståndare som ett tecken på att surrogatmödraskap har förmågan att vara något progressivt. Andra menar att den feministiska kritik som beskrivs ovan underkänner kvinnors självständiga val genom att reducera kvinnornas åsikter och beslut till ”falskt medvetande” och anser att de missar det antipatriarkala motstånd som faktiskt har potential att utvecklas *inom* surrogatmödraskapet som fenomen, och att det gäller att anpassa kritiken efter kontext och situation (Scheper-Hughes, 1988, s. 98).

2011 så skrev Susan Markens en sociologisk uppsats med frågeställningen: *What cultural assumptions about gender, family and the global reproductive health market are revealed in current U.S. media coverage of and cultural discourses about surrogacy?* Det är en kvalitativ studie av ett urval av artiklar, bloggar och läsarkommentarer som handlar om surrogatmödraskap.

Studien illustrerar två tillfällen där surrogatmödraskap diskuterades ur ett kritiskt perspektiv i den amerikanska debatten, det första under sent 80-tal då det så kallade ”Baby M2”-fallet, en uppmärksammas vårdnadstvist mellan de tänkta föräldrarna och kvinnan som fött barnet, och det andra under senare delen av 00-talet då den växande surrogatindustrin i Indien började få allt mer uppmärksamhet.

Studien utgår också från intersektionell teori och tittar på intersektionerna mellan kön och social status för att upptäcka en mångfald av föreställningar och ideologier kring surrogatmödraskap och

moderskap överhuvudtaget. Hon noterar att de flesta studier av surrogatmödraskap saknar en intersektionell analys.

Undersökningen visar att det primärt finns två vinklingar i debatten, en som ser surrogatmödraskap som exploaterande och problematiserar de underliggande marknadsmekanismerna och den världsordning som möjliggör det. Samt en andra som visserligen inte förnekar ojämlikheterna, men som fokuserar på ”möjligheter” och har en glas-är-halvfullt-approach. Detta synsätt tar till exempel upp HBTQ-personer som blir föräldrar genom surrogatmödraskap, samt möjligheterna för surrogatmödrarna att tjäna pengar och förbättra sina levnadsvillkor (Markens, 2011, s. 1748).

Det finns också en stor skillnad mellan hur surrogatmödrar med olika klass/”ras”/nationalitet beskrivs. Dessa olika grupper tenderar även att i olika grad att beskrivas som, vad Markens kallar, ”bra surrogatmödrar” eller ”dåliga surrogatmödrar” (Markens, 2011, s. 1746-1747). Texten undersöker sedan hur olika förväntningar skapas kring olika identiteter i intersektionerna mellan kön och andra sociala strukturer.

När surrogatmödraskap i väst diskuteras så finns en tydlig tendens bland förespråkare att förminska de kommersiella motiven och betona de altruistiska, alltså att definiera surrogatmoderns motiv som medkänsla framför allt. Betalningen kan nämnas, men det betonas ofta att den är låg eller till och med minimal. Ibland könsas även denna förklaringsmodell, när det talas om kvinnors ”instinktiva drift” eller surrogatmödraskap som ett sätt att praktisera systerskap. Personer som blir surrogatmödrar av uppenbart ekonomiska skäl ses i detta ljus ofta som omoraliska eller opålitliga då deras motiv inte anses vara kulturellt legitima (Markens, 2011, s. 1749-1750).

När transnationellt surrogatmödraskap och surrogatmödrar i till exempel Indien diskuteras så tas detta perspektiv sällan upp. Istället så betonas surrogatmödrarnas ekonomiska situation för att legitimera surrogatmödraskapet: de bakomliggande strukturerna och orsakerna till fattigdomen kritiserar ofta, men utgången framställs i slutändan ändå som en ”win win-situation” där ”fattiga kvinnor” får en ekonomisk möjlighet och infertila par i väst får avkomma (Markens, 2011, s. 1750).

Vem som får göra vad med vilkas reproduktion och av vilka anledningar är alltså enligt studien starkt kopplat till koloniala diskurser, där indiska kvinnor blir de rasifierade ”andra” som måste räddas av väst.

I artikeln "I only need het uterus": Neo-liberal Discourses on Transnational Surrogacy (Halmø Kroløkke & Pant, 2012) så undersöker Charlotte Halmø Kroløkke hur reproduktionen i de skandinaviska länderna lyfts till ett globalt plan, sammanfaller med nyliberala praktiker, och således

skapar nyliberala diskurser genom den skandinaviska och indiska biopolitiska och etiska debatten om surrogatmödraskap. Även denna undersökning är kvalitativ, men genomförd med intervjumetod.

Författarens utgångspunkt är att reproduktionen håller på att privatiseras och bli en arena för investeringar och spekulation, något som utmanar staters suveräna makt över, och reglering av, reproduktionen. Nyliberal ideologi spelar en stor roll i att rättfärdiga denna nya ordning då individers ansvarsfulla val ses som det som ska ersätta den tidigare statliga kontrollen av reproduktionen (Halmø Kroløkke & Pant, 2012, s. 234). Den nyliberala praktiken som skapas av diskursen skapar i sin tur vad Kroløkke kallar ”reproprenörer”, individer som använder sin reproduktiva förmåga entreprenöriellt, och ser sin kropp och dess olika delar som något surrogatmodern *äger* och administrerar (Halmø Kroløkke & Pant, 2012, S. 239). (Välfärds)staten försöker i sin tur att bringa ordning i reproduktionen med lagstiftning, som dock är tandlös i en globaliseringsprocess där isolering av ett lands medicinska system ter sig allt svårare på världsmarknaden.

I Skandinavien uttalas den nyliberala diskursen sällan rakt ut, utan ersätts av ett altruistiskt narrativ där kvinnor blir surrogatmödrar av fri vilja. Detta bör snarare tolkas som neo-konservativt: kvinnor tillskrivs klassiska feminint kodade osjälviska och omhändertagande kvalitéer. Denna diskurs legitimerar ändå en process där surrogatmödrarnas kroppar formas och används för någon annans behov, och så vävs alltså neo-liberal och neo-konservativ ideologi ihop till neo-liberal praktik. I skarp kontrast till det altruistiska narrativet står de indiska surrogatklinikernas marknadsföring, som bland annat understryker hur överkomligt priset på proceduren är. (Halmø Kroløkke & Pant, 2012, s. 234 - 237)

Artikeln undersöker vidare en indisk proposition om surrogatmödraskap som fungerar som ett ramverk för hur regeringen vill administrera och hantera surrogatmödraskap. Kroløkke observerar att den är full av strategiskt ideologiska nödvändigheter för att understödja transnationellt surrogatmödraskap, såsom diskursen att barn är en fundamental rättighet och att modern inte har någon egentlig koppling till barnet om den inte är genetisk (Halmø Kroløkke & Pant, 2012, s. 235 - 236).

Svensk forskning

Tidigare forskning på ämnet i Sverige är bland annat en uppsats vid namn ”Barn till vilket pris?”, skriven vid Socialhögskolan i Lund 2011, som likt denna undersökning är en diskursanalys om debatten kring surrogatmödraskap; dock så fokuserar den på hur surrogatmödrar i Indien framställs i den svenska debatten, och inte på positioneringar inom det svenska politiska landskapet. Den behandlar också enbart kommersiellt surrogatmödraskap, och analyserar därmed inte schismen mellan

de som förespråkar altruistiskt surrogatmödraskap och de som hellre vill se ett totalförbud, men undersökningen kan ändå ge en oss en aning om hur den svenska debatten har sett ut.

Förespråkarna i debatten betonar enligt undersökningen i stor grad kvinnornas möjlighet till ett fritt val, även om det går att urskönja en medvetenhet om att utnyttjande kan förekomma. Detta utnyttjande försvaras dock i hög utsträckning genom den ekonomiska ersättning som surrogatmödrarna får ta emot (Eriksson, 2012, s. 24). De argument som motståndarna till surrogatmödraskap delar betonar däremot att surrogatmödrarna utnyttjas av rika par i västvärlden. Också likheter mellan surrogatmödraskap, organhandel och prostitution framhävs, men de vanligaste argumenten har att göra med fattigdom och exploatering av kvinnor tredje världen (Eriksson, 2012, s. 29-33).

En genusvetenskaplig undersökning, ”Surrogatmödraskap: Arbete, gudagåva eller exploatering?”, som analyserar den svenska debatten kring surrogatmödraskap genomfördes 2013; den utgår liksom denna undersökning ifrån ett intersektionellt och postkolonialt feministiskt perspektiv; skillnaden är dock att själva analysdelen av uppsatsen är en argumentationsanalys av debatten i sig, och inte en diskursiv studie. Undersökningen kommer fram till att debatten är lite av ett minfält ur ett intersektionellt perspektiv; det flesta lyckas trampa någon på tårna oavsett ståndpunkt. Motståndarna till surrogatmödraskap lyckas bättre med att ta intersektionella maktdimensioner i beaktande än förespråkarna, men deras argument tenderar samtidigt att essentialisera kön och moderskap. Skribenten menar att debattens två huvudperspektiv, de två rivaliserande diskurserna, är å ena sidan en syn på surrogatmödraskap som ett fritt val som gynnar alla parter och å andra sidan en exploaterande praktik som kvinnor bör räddas ifrån. Förespråkarnas argumentation bygger mycket på rättighetsargument och att surrogatmödraskap bör ses som en normbrytande praktik som utmanar traditionella konventioner om familj och moderskap. Motståndarna varnar istället för exploatering av kvinnor och för ett cementerade av kvinnans könsroll som någon vars primära uppgift är att reproducera (Nilsson, 2013, s. 32-33).

Material och metod

Material

Materialet jag valt att undersöka består av debattartiklar skrivna av företrädare för politiska organisationer, samt dessa organisationers officiella uttalanden i frågan om surrogatmödraskap.

Insamling av materialet har främst skett på internet, även om jag på förhand inte uteslöt att söka upp material på fysiska platser ifall det skulle ha uppdragats att för uppsatsen viktigt material skulle finnas i ett sådant forum. Det är materialets form, inte distributionskanal, som avgjort urvalet.

En avgränsning i tid vart också tvungen att sättas upp för att insamlingen av materialet skulle vara möjlig, och efter att ha skaffat mig en överblick kunde jag konstatera att det är svårt att hitta relevanta debattartiklar eller uttalanden om ämnet från tidigare än 2009. Tidsgränsen sattes alltså sex år tillbaka i tiden och artiklar publicerade 2009 – 2015 blev begränsningen i det här avseendet.

För att ge undersökningen kärnfullhet så har den också avgränsats vad gäller aktörer/organisationer, ett antal sådana som är särskilt tongivande i debatten har identifierats och dessas debattinlägg och uttalanden djupstuderats. Vad jag menar med ”särskilt tongivande” är att aktören konsekvent representerar en särskild position och på så ett märkbart sätt driver en agenda i den offentliga debatten. Detta för att få en tydligare bild av aktörernas argumentation och diskurserna som de använder sig av, men också för att kunna strukturera analysen på ett lättbegripligt sätt och för att materialet måste avgränsas ytterligare för att rymmas inom uppsatsens begränsade utrymme.

Gränsdragningen mellan vilket material som kan räknas som ett ”officiellt uttalande” och material som är av en annan art har ibland varit diffus på lite olika sätt; Feministiskt Initiativs ”uttalande” om surrogatmödraskap är till exempel bara ett utdrag ut deras partiprogram. Denna typ av material har exkluderats då organisationers program, stadgar, med mera, bedömts som dokument av intern karaktär, snarare än ett deltagande i det offentliga samtalet. På samma sätt har debattinlägg som skrivits till parti- eller organisationskongresser valts bort. Ung Vänster skrev ett uttalande på sin hemsida om surrogatmödraskap där de vädjar Vänsterpartiet att ändra uppfattning i frågan, ett uttalande som visserligen är fristående från interna organisatoriska kanaler, men som ändå bedömts vara en typ av interndebatt, och har med den motiveringen valts bort. Ett liknande inlägg där Centerpartiets ungdomsförbund uppmanar Centerpartiet att byta åsikt har däremot bedömts vara ett mer utåtriktat inlägg, då både textens argumentation och dess publikation på en debathemsida vittnar om att skribenterna velat nå fler än bara Centerpartiet.

Metod

Undersökningen består av två delar: dels en diskursanalytisk del som lyfter ut diskurser ur texterna, samt en andra del där dessa resultat analyseras med hjälp av intersektionell teori. Teorin och metoden bygger på likartade antaganden om verkligheten och flyter därför stundtals in i varandra; detta är dock något som jag ser som positivt för uppsatsens enhetlighet och skärpa.

I första hand så kommer ett antal analysfrågor ställas till materialet. Dessa utgår ifrån Carol Bacchis WPR-ansats (What's the problem represented to be?); en diskursanalytisk metod som blottlägger textens problemrepresentationer, det vill säga *vad texten framställer som ett problem*. Genom detta kan också slutsatser om vilka subjekspositioner som möjliggörs genom sagda problemrepresentationer dras. Detta är en metod som framförallt är utvecklad för att analysera policyrelaterat material, men som visat sig vara användbar även för andra textanalytiska syften: särskilt i detta fall, när texterna nästan alltid *föreslår* en policy som har att göra med ett förbud/tillåtande av surrogatmödraskap.

Metoden bygger på att bearbeta materialet genom att ställa ett antal frågor till texten; den här undersökningen kommer att fokusera på tre av de frågor som föreslås i Bacchis bok "Analysing Policy: What's the problem represented to be?":

- Vad representerar texten som problemet/problemen?
- Vilka föreställningar/idéer ligger till grund för dessa problemrepresentationer?
- För vem antas detta vara ett problem?

Detta för att få fram vilka idéer som ligger till grund för problemformuleringen, samt vilka identiteter och grupper som skribenterna anser vara drabbade av problemet.

Innan vi börjar med att gå igenom frågorna så finns det en central distinktion som måste understrykas när vi använder oss av WPR-metoden, och det är den mellan "problem" och "problemrepresentationer": det är problemrepresentationerna i diskursen som undersökningen vill åt, inte bara problemet. En text är nämligen aldrig helt och hållet en reaktion på ett utomstående problem, utan det som upplevs vara problemet *skapas* i och med beskrivningen av problemet och dess föreslagna lösning (Bacchi, 2009, s. 1). På sätt och vis skapas själva problemet först när det formuleras i en text. Om någon till exempel föreslår förbud mot tiggeri som en lösning på att människor tigger på gatorna så säger det något om hur personen i fråga uppfattar problemet med tiggeri. Det som texten i detta fall låter representera som ett problem, skulle vi kunna anta, är individuella val; tiggarna väljer fel och lösningen på detta är att tiggarna måste tvingas att välja en alternativ inkomstkälla. Andra sätt att formulera lösningar på skulle innebära andra problemrepresentationer, som fattigdom eller migrationsproblematik. Problemrepresentationen formuleras alltså implicit i textens diskurs (Bacchi, 2009, s. 35).

När vi ställer den första frågan, "Vad representerar texten som problemet/problemen?", så är vi alltså ute efter hur problemet framställs i texten. En text kan innehålla mer än en problemrepresentation, och

en text kan även innehålla problemrepresentationer som står i kontrast till eller motsäger varandra (Bacchi, 2009, s. 4).

Efter att ha besvarat den första frågan så kan vi gå vidare till fråga nummer två, ”Vilka föreställningar/idéer ligger till grund för dessa problemrepresentationer (Bacchi, 2009, s. 4- 10). Den här frågan ämnar undersöka vad det är som upprätthåller problemrepresentationen vi nyss fått fram. Detta kan vi göra genom att se på vad som inte sägs, vad som tas för givet, vad som inte ifrågasätts, och så vidare. Vi letar alltså efter den information som tas för given i textens problemrepresentation, det vill säga i diskursen. I det här stadiet är vi egentligen inte intresserade av textförfattarnas intentioner, intressen eller ens åsikter, utan av de föreställningar som gömmer sig i problemrepresentationerna de presenterar och som de därmed *implicit* ger uttryck för (Bacchi, 2009, s. 5). Om den första frågan tenderar att fokusera på vad som rent konkret sägs så tenderar denna fråga istället att fokusera på vad som *inte* sägs.

”The goal of question 2 of a WPR approach is to identify and analyze the conceptual logics that underpin specific problem representations. The term ”conceptual logic” refers to the meanings that must be in place for a particular problem representation to cohere or to make sense”

Vi är alltså intresserade av vad föreställningarna, som frågan syftar på, består av. Till exempel, en artikel som hävdar att den största orsaken till bilköer är att det inte byggs tillräckligt med vägar osynliggör helt möjligheten att dåligt utbyggd kollektivtrafik och/eller brist på andra färdvägar kan ha något med saken att göra; det är möjligt att anta att problemrepresentationen i förlängningen vilar på en föreställning om att alla har, eller bör ha, råd med en bil, och att detta av olika skäl är det färdstätt som samhället bör premiera. (s. 6) Bacchi menar att vi genom denna frågeställning letar efter djupt rotade kulturella värderingar, ett sorts samhällets undermedvetna, som bär upp problemrepresentationerna. Den här informationen kan också ta mer diskursiva, specifika former, såsom:

Binära värden

Många texter utgår ifrån premissen att olika saker kan definieras genom binära värden, alltså på en nominalskala enligt modellen antingen/eller. Exempel på begreppspar som ofta framställs som binära, men som inte nödvändigtvis är det, är man/kvinna, lagligt/olagligt, materia/ande, hetero/homo och så vidare (Bacchi, 2009, s. 7). Att ifrågasätta dessa binära begrepp är också något som går hand i hand med en av de intersektionella teoretiska aspekterna, alltså att ifrågasätta och problematisera entydiga kategorier. Dessutom så är ofta hierarkier inbyggda i dessa binära begreppspar: en sida är privilegierad/ansedd som viktigare/mer rättfärdig. Det är då viktigt att inte bara slå fast att vi har att

göra med binära värden som kanske inte speglas i verkligheten, utan även att dessa värden kan användas i texten för att betinga någonting annat med en positiv/negativ innebörd och begränsa/påverka vår förståelse av ämnet i dess helhet (Bacchi, 2009, s. 7). Begreppsparen hjälper till att skapa en i texten inneboende logik som läsaren riskerar att dras in i, därför är det viktigt att försöka se vilken funktion de fyller i texten, samt vilka subjekspositioner som exkluderas genom användningen av dessa.

Koncept

Koncept är abstrakta begrepp som får sin mening genom delvis kulturell och historisk betydelse (en skulle alltså kunna säga att koncepten fylls med mening på en diskursiv nivå, då vi är beroende av en förförståelse av ordets historiska/kulturella laddning för att greppa dess innebörd) men också hur de definieras i ett givet sammanhang på mikronivå i en enskild text. Denna dubbelhet leder Bacchi att beskriva koncept som ”relativt öppna” då de visserligen är låsta till en viss kontext men också får nya betydelser beroende på hur de används i texten. ”Välfärd” är exempel på ett koncept som delvis är rotat i en socialistisk/socialdemokratisk idétradition och diskurs, men som ändå ges nya meningar i debatten varje dag när t.ex. borgerliga partier beskriver privatpersoners sparande som en sorts välfärd.

Nyckelkoncepten är de koncept som är centrala för problemrepresentationen. Det kan vara meningsfullt att identifiera dessa och se vilken mening texten ger dem (Bacchi, 2009, s. 8).

Kategorier

Kategorier är en sorts koncept som tillämpas när något ska mätas kvalitativt. Och liksom koncept så är kategorier konstruerade begrepp som existerar i en viss kontext och i en viss tidsperiod. Fram tills början av 1900-talet så fanns det t.ex. inga homosexuella personer; visserligen så fanns det människor med samma kön som hade sexuella relationer med varandra, men begreppet ”homosexualitet” (eller ”heterosexualitet” för den delen) hade ännu inte myntats för att gruppera alla dessa personer i en kategori. Att ifrågasätta kategorier och inte utgå ifrån att dessa är ”sanna” är ett angreppssätt.

Dessa typer av information, binära värden, koncept, och kategorier, förekommer i viss utsträckning i samtliga texter, och det är många fall vara irrelevant att analysera dessa om de inte har direkt relevans till problemrepresentationen eller vår förståelse av densamma. Därför har en stor del av dessa att lämnas opproblematiserade, trots att de i en större kontext ändå kan ha betydelse för konstruktionen av andra, för undersökningen mindre relevanta, diskurser.

Bacchi understryker vikten av att undersöka problemrepresentationens *begränsningar*; vad tas inte upp och vilka osynliggörs (Bacchi, 2009, s. 12)? Detta leder oss vidare till undersökningens tredje fråga. Trots att Bacchi rekommenderar att frågan ställs som en negation så kommer den i denna

undersökning att formuleras ”För vem antas detta vara ett problem?”, för att koppla metoden mer till de identiteter som konstrueras. Detta för att få de identiteter som konstrueras i texten att framträda tydligare och ge dessa mer djup. Genom att ställa den frågan får vi också svar på vem det *inte* antas vara ett problem för. Detta är också relevant i relation till den intersektionella teorin uppsatsen utgår ifrån, mer precist den första aspekten som togs upp i det avsnittet, nämligen att undersöka vilka perspektiv som osynliggörs.

I Bacchis ursprungliga approach så finns det även med en fråga om problemrepresentationens bakgrund, en fråga som besvaras på ett sätt som liknar släktforskning; vi börjar i dagens representation av problemet och spårar den bakåt för att se vilka aktörer som förespråkat och drivit den, och hur den kommit upp på dagordningen (Bacchi, 2009, 10-11). Denna fråga kräver dock mer forskning än vad som ryms en kandidatuppsats och jag utelämnar den därför, inte för att det är en irrelevant fråga.

Analys

I detta avsnitt så presenteras de problemrepresentationer och identiteter som döljer sig i texternas diskurs. Resultatet av de tre ställda WPR-frågorna (se metod-avsnittet) presenteras här i löpande text. Först ut är organisationerna som är emot surrogatmödraskap, sedan följer organisationerna som är positiva till altruistiskt surrogatmödraskap, och sist ut är organisationerna som är positiva till kommersiellt surrogatmödraskap.

Organisationer som är emot surrogatmödraskap

Bland de organisationer som är motståndare till surrogatmödraskap överhuvudtaget går det att se två kategorier: de som motiverar sina argument med feministisk argumentation och de som utgår ifrån mer värdekonserverativa ställningstaganden.

Feministiskt motiverade debattörer:

På Sveriges Kvinnolobbys årsmöte 2011 antas ett kort men officiellt uttalande om surrogatmödraskap som publiceras på deras hemsida. Sveriges Kvinnolobby tar starkt avstånd från surrogatmödraskap med motivationen att det är ett allvarligt problem som utnyttjar kvinnors kroppar och reproduktiva organ. I en debattartikel som Sveriges Kvinnolobby skriver tillsammans med ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige) 2014 så kallar de surrogatmödraskap för en form av modernt slaveri och ser ingen substantiell skillnad mellan den altruistiska och kommersiella formen. Dessa debattörer ser surrogatmödraskap som handel med kvinnors kroppar och

barn. Problemet med surrogatmödraskap representeras som exploateringen av reproduktiva organ genom handel med kvinnors kroppar. På ett liknande sätt avfärdar Ung Vänster surrogatmödraskap i sitt sexualpolitiska uttalande från 2012 genom att hävda att surrogatmödraskap berövar kvinnor rätten att styra över sin egen reproduktion, samt att det bygger på innebär en instrumentell syn på kroppen Ung Vänster inte delar. Problemet representeras alltså som att surrogatmödraskap berövar kvinnor rätten till, och alienerar dem från, sina egna kroppar. Vänsterpartiets riksdagsledamot Rosanna Dinamarca argumenterar 2012 i en artikel för SVT Debatt (numera SVT Opinion) på ett likartat sätt: surrogatmödraskap har blivit en industri som berövar kvinnor rätten till sina kroppar och vänsterpartiet tar därför ställning mot alla former av surrogatmödraskap. Vikten ligger i denna artikel aningen tyngre på de socioekonomiska aspekterna och surrogatmödraskap som en industri, men problemrepresentationen känns ändå igen: att kvinnors kroppar utnyttjas av en storindustri för ekonomisk vinning. Elinor Odelberg, ordförande för Unga S-kvinnor Rebella, skriver 2015 i en replik till Öppna Moderater i QX att surrogatmödraskap är en rovkapitalistisk exploatering av kvinnokroppen som tvingar fattiga kvinnor i andra länder att hyra ut sin livmoder, och att moderaterna borde bekämpa patriarkala strukturer istället för att ta manliga höginkomsttagares parti. Än en gång så representeras problemet som att kvinnors kroppar utnyttjas av överordnade grupper.

Föreställningarna som underbygger denna problemrepresentation är att det råder patriarkala maktförhållanden som är ofördelaktiga för kvinnor som grupp, och att surrogatmödraskap är ett instrument för överordnade grupper såsom män eller profitsökande storföretag att använda kvinnors kroppar för sina egna intressen. Med dessa utgångspunkter skulle ett tillåtande av surrogatmödraskap gravt missgynna kvinnor som grupp till fördel för andra grupper, och det skulle dessutom leda till att barnen dessa kvinnor föder far illa. "Reproduktion" är ett nyckelkoncept: kvinnans makt över sin eget barnafödande ses av debattörerna som vitalt för kvinnors självständighet och makt över sina liv, och det är i egenskap av att ändra förutsättningarna för reproduktionen som surrogatmödraskap identifieras som problematiskt.

Identiteter som konstrueras tillsammans med problemrepresentationen och som anses vara hotade av surrogatmödraskap är "kvinnor" och "barn".

Värde- och traditionsbejakande debattörer:

Två aktiva i Sveriges Kristna Råd skriver 2013 en artikel i SvD, om sin oro inför ett eventuellt införande av surrogatmödraskap. De vill att en diskussion om värderingar ska få ta större plats i debatten om surrogatmödraskap. Framförallt menar de att en graviditet i sig är en stor uppoffring som medför många risker, samt att surrogatgraviditeter kan upplevas som djupt traumatiska för surrogatmodern och barnet då spädbarn knyter an till sin förälder med alla sinnen under graviditeten

och att barnet kan ha ett behov av sin biologiska mor. De betonar ”barnperspektivet” och skriver att surrogatmödraskap är en fråga som berör hur mänsklig värdighet upprätthålls. Just ”mänsklig värdighet” är ett nyckelkoncept i problemrepresentationen: surrogatmödraskap riskerar att urholka den mänskliga värdigheten genom att klippa av det vitala bandet mellan mödrar och deras biologiska barn, men också genom att surrogatmödraskap kringskär lagstiftning (debattörerna poängterar att det enligt svensk lag inte är tillåtet att sälja sin kropp) och tvingar in kvinnor i processen på ekonomisk väg.

I en debattartikel i tidningen Världen Idag 2013 skriver en riksdagsledamot och en riksdagskandidat, båda från Kristdemokraterna, om varför surrogatmödraskap inte borde vara tillåtet. Även om debattörerna tar upp liknande ämnen som de feministiska texterna vidrör så används dessa argument mer för att stödja en problemrepresentation som främst handlar om värderingar och nödvändigheten av biologiska band mellan förälder och barn.

Problemrepresentationen bygger i båda dessa fall på föreställningar om att det råder en motsättning mellan människors oansvariga önskningar och de värderingar som bär upp den mänskliga värdigheten. En viktig del av denna diskurs är att det biologiska föräldraskapet ses som naturligt och grundläggande för denna mänskliga värdighet. ”Barnperspektivet”, ett annat centralt koncept i båda dessa texter, är ett begrepp som är konstruerat för att bära upp föreställningen om den biologiska familjens nödvändighet: det bästa för barnen är enligt dessa debattörer att de får växa upp med sina biologiska föräldrar som de anknyter till redan i livmodern, och att denna relation är den närmaste relation som går att ha till en annan människa. Adoption framställs både explicit och implicit som problematiskt.

De identiteter som antas vara drabbade av dessa problem är främst kvinnor och barn. Män nämns också relativt ofta, men det är lite mer oklart exakt hur män drabbas av problemen som tas upp; ett sätt att tolka argumentationen på är att när den mänskliga värdigheten urholkas så far människor illa oavsett kön.

Organisationer som är för enbart altruistiskt surrogatmödraskap

Ett mindre antal debattörer avfärdar kommersiellt surrogatmödraskap, men ställer sig (i varierande grad) positiva till altruistiskt surrogatmödraskap.

I ett officiellt uttalande på centerpartiets hemsida så argumenterar centern för en legalisering av altruistiskt surrogatmödraskap. Surrogatmödraskapet representeras av centerpartiet inte som ett problem i sig, utan det är snarare den dåliga hälso/mödravården i andra länder som orsakar komplikationerna. Men också den kommersiella organiseringen av surrogatmödraskap orsakar enligt Centerpartiet redan idag många problem. De skriver att det är viktigt att sätta stopp för den olagliga handeln med barn och surrogatmödrar som finns i världen idag.

Denna problemrepresentation bygger på ett antal föreställningar. Framförallt ser den problematiken kring surrogatmödraskap som en fråga om mer eller mindre utvecklade länder; tillåter vi altruistiskt surrogatmödraskap här så kommer det inte att innebära några problem då Sveriges infrastruktur och sociala förhållanden kommer klara av det. Kommersiellt surrogatmödraskap vill centern däremot inte se ens i Sverige, på grund av den principiella hållningen ”man inte ska kunna ta betalt för att vara gravid åt någon annan”, vilket signalerar någon form av vag värdebaserad grund.

De identiteter som skapas i och med centerns problemrepresentation är ”surrogatmödrar” och ”barn” i andra länder, dessa riskerar att fara illa på grund av att svenska par åker utomlands för att genomföra surrogatmödraskap

HBT-Socialdemokrater Sverige publicerar 2013 ett uttalande kallat ”Från kärnfamilj till stjärnfamilj” på sin hemsida. De menar att surrogatmödraskap (kanske) kan vara ett alternativ till adoption för HBT-personer. Texten innehåller två problemrepresentationer: A) Lesbiska kvinnors och transmäns möjlighet till barnafödande förhindras genom en restriktiv lagstiftning. B) Fattiga kvinnor och barn i andra länder utnyttjas som en konsekvens av surrogatmödraskap. Problemen med surrogatmödraskap är för HBT-Socialdemokrater Sverige både ideologiskt och sakpolitiskt motiverade. Kommersiellt surrogatmödraskap avfärdas direkt på ideologiska grunder som har att göra med klass och kön, till exempel vill de inte att fattiga kvinnor i andra länder föder barn på beställning till rika par i väst. Altruistiskt surrogatmödraskap godtas däremot rent ideologiskt, men ett rakt ja försvåras av olika realpolitiska faktorer och kunskapsbrist.

De identiteter som skapas av problemrepresentationen är ”HBT-personer”, i synnerhet lesbiska kvinnor och transpersoner som förblir barnlösa, och fattiga kvinnor i andra länder som utnyttjas till följd av surrogatmödraskap.

Även om föreställningarna som underbygger HBT-Socialdemokrater Sveriges åsikter om vad som gör surrogatmödraskap problematiskt så landar de i en slutsats som liknar Centerpartiets: ett värdebaserat/ideologiskt avståndstagande från kommersiellt surrogatmödraskap, men åtminstone en öppenhet inför altruistiskt surrogatmödraskap.

Organisationer för är för kommersiellt surrogatmödraskap

RFSL anser i sitt officiella uttalande om surrogatmödraskap på sin hemsida att kommersiellt surrogatmödraskap bör tillåtas. Det huvudsakliga problemet som representeras är att HBT-personer med dagens lagstiftning inte kan få barn. En annan problemrepresentation är att kvinnor i perifera

länder i dagsläget riskerar att tvingas in i surrogatmödraskap via ekonomisk dominans, men också att dagens lagstiftning inskränker dessa kvinnors fria val och kroppsliga autonomi.

Att RFSL inleder sin text om surrogatmödraskap med ”Förmågan att bli en god förälder bygger inte på den sexuella läggningen eller könsidentiteten” tyder på att RFSL ser motståndet mot surrogatmödraskap som ett uttryck för en föreställning i samhället om att HBT-personer inte utgör bra föräldrar. Synen på surrogatmödrarnas livssituation är dubbel, då de betonar surrogatmödrarnas självklara möjlighet till fria val samtidigt som de ser risken för att kvinnor utnyttjas när surrogatmödraskap tillåts. Diskursen detta underbyggs av är en föreställning om att det kommersiella surrogatmödraskapet som praktik inte i sig är destruktiv för kvinnor, utan att utnyttjandet snarare beror på bristande granskning i de fall där betalning ingår som en del av avtalet: det ekonomiska *motivet* är problemet, inte den ekonomiska ersättningen. Längst ner i uttalandet finnes också en hyperlänk till Föreningen För Surrogatmödraskap med motivationen att de ”arbetar för att sprida information om surrogatmödraskap”, vilket talar för att det finns en ideologisk koppling mellan RFSL och sagda organisation (vars debattartikel recenserar längre fram i samma avsnitt).

De identiteter som skapas genom den här problemrepresentationen är dels ”HBT-personer” som drabbas negativt av rådande lagstiftning, och dels ”surrogatmammor” som *riskerar* att drabbas negativt om inte vissa åtgärder vidtas.

De flesta övriga debattörer med denna synpunkt har en mer partipolitiskt orienterad förståelse av surrogatmödraskapets tillåtande eller icke-tillåtande, men även andra, mer ideologiska, föreställningar går att finna i dessa texter.

HBT-liberalers styrelse antar 2013 ett uttalande på sin hemsida där de skriver att surrogatmödraskap bör tillåtas ”fullt ut”. Problemet presenteras som att HBT-personers rättigheter förhålls och inskränks genom att möjligheterna att införa surrogatmödraskap negligeras av konservativa. En viktig föreställning denna representation grundas på är att ett införande av surrogatmödraskap är en HBT-fråga med samma magnitud som avskaffandet av tvångssteriliseringar för transpersoner; att vara emot surrogatmödraskap är att motarbeta HBT-personers rättigheter, även om det är en ”komplex fråga”. Problemet skapas genom parlamentariskt och juridiskt rävspel av konservativa personer. Att människor kan fara illa genom surrogatmödraskap kan även det förhindras genom juridik. De utsatta identiteterna som konstrueras är blott ”HBT-personer”.

De organisationer som överhuvudtaget deltar mest i debatten om surrogatmödraskap är Öppna Moderater och Moderaterna, och de gör det med samma utgångspunkter: både kommersiellt och altruistiskt surrogatmödraskap bör införas i Sverige. I sammanlagt fyra debattartiklar, varav en är

publicerad i flera publikationer samtidigt, så representeras ett antal problem: A) HBT-personer diskrimineras genom både genom en lagstiftning som nekar dem biologiska barn och av adoptionsbyråer. B) Barnlösa nekas överhuvudtaget att bli föräldrar på grund av statlig inblandning i människors olika sätt att skaffa barn och familj. C) Dagens lagstiftning om surrogatmödraskap är skadlig för kvinnor i andra länder som vill bli surrogatmödrar.

Föreställningarna som bär upp detta är bland annat en stark övertygelse om att biologiskt föräldraskap är en rättighet som ”fråntas” individer genom att lagstiftningen inte tillåter surrogatmödraskap. Att debattörerna framhåller saker som allas rätt till kärlek och homosexuellas potential att bilda ”stabla familjeförhållanden” tyder på att det Moderaterna och Öppna Moderaterna i själva verket värnar både homosexuella och heterosexuellas rätt till relativt traditionell familjebildning: genetiska barn är en sorts rättighet som inte heller borde förvägras heterosexuella barnlösa par, menar Öppna Moderater i en artikel publicerad 2013. Samtidigt måste vissa destruktiva föreställningar om hur barn som inte kommer till ”naturligt” brytas upp, framför allt för att ge rättsligt och juridiskt skydd till dessa barn. I en vidare bemärkelse så ser de surrogatmödraskap som en omistlig HBT-rättighet i ett ”modernt liberalt samhälle” och som en del av ett oundvikligt framåtskridande, medan andra, såsom ideologiskt dogmatiska Kristdemokraterna, försöker vrida tillbaka klockan. Andra aktörer, såsom Vänsterpartiet och Sveriges Kvinnolobby, är enligt debattörerna ideologiskt inkonsekventa och ologiska i sitt motstånd mot surrogatmödraskap. Ett ställningstagande mot surrogatmödraskap är ett ställningstagande mot HBT-personer som grupp: flera debattörer skriver att Gudrun Schyman inte borde få Gaygalans utmärkelse ”årets hetero” då hon vill förhindra bögar från att skaffa barn – genom att hon är partiledare för Feministiskt Initiativ vilka arbetar mot ett införande av surrogatmödraskap (QX, 2015). De kvinnor som andra debattörer hävdar är fattiga och hjälplösa är i denna föreställningsvärld inte så fattiga som somliga påstår, utan tvärtom subjekt som inte står under något tvång och som kan göra sina egna val. Öppna Moderaters dåvarande vice ordförande tycker att det är ”direkt kvinnoförnedrande” att inte se dessa kvinnor som autonoma subjekt och ge dem rätten att bli surrogatmödrar, han sätter dessutom citationstecken runt ”fattiga” när han skriver ”fattiga kvinnor” (QX, 2013). Själva surrogatprocessen är enligt samtliga debattörer jämförbar med sperma- eller äggdonation.

De identiteter som konstrueras genom problemrepresentationen är ”bögar”, infertila kvinnor, singlar, transpersoner, och barnlösa föräldrar.

Den här argumentationen liknar i hög utsträckning Fredrik Engs, ordförande för Föreningen För Surrogatmödraskap, som argumenterar för både kommersiellt och altruistiskt surrogatmödraskap i en debattartikel på SVT Debatt 2012. Han menar att Kristdemokraterna och Vänsterpartiet hamnat i en ”ohelig allians mot gaypappar”, med tanke på deras delade motstånd mot surrogatmödraskap. Precis

som i Öppna Moderater så kan de förstå att värdekonserverativa Kristdemokraterna är emot, men menar att annars progressiva Vänsterpartiets ståndpunkt är ologisk då de i praktiken blir emot möjligheten för infertila kvinnor, transpersoner, ”bögar” och singelmän att bli föräldrar. Föreningen För Surrogatmödraskap motsätter sig hur meningsmotståndarna framställer surrogatmödraskap, dvs. som handel med barn och kvinnors kroppar och anser istället att surrogatmödraskap är jämförbart med rätten till abort och insemination. De menar att de är en av de aktörer som har mest kunskap och ”saklig information” om ämnet och anser inte att deras röst fått höras i debatten. De anser att meningsmotståndarna förnekar kvinnor rätten till sin egen kropp genom att ogiltigförklara surrogatmödraskap. En annan positiv effekt föreningen menar att surrogatmödraskap har är att det ”utjämnar oddsen mellan könen genom att jämställa reproduktionen”.

Den enda egentliga skillnaden från hur Öppna Moderaters representerar problemet är att Föreningen För Surrogatmödraskap skriver att de delar oron för ”oseriösa aktörer”, och erkänner därmed en viss risk för att kvinnor kan bli utnyttjade. I övrigt så är de underliggande föreställningarna och identiteterna som konstrueras så pass liknande att de kan anses vila på samma underliggande föreställningar: precis samma identiteter konstrueras dessutom i texterna.

I en debattartikel i SVT Debatt från 2011 så argumenterar Centerpartiets ungdomsförbunds ordförande Hanna Wagenius för att Sverige ska tillåta surrogatmödraskap. Problemet representeras av henne som att barnlösa i Sverige förhindras från att bli föräldrar. Problemrepresentationen grundar sig åsikten att, trots att Sverige är världsledande inom jämställdhet och demokratifrågor, så råder fortfarande en konservativ syn på familjebildning som förhindrar en ny lagstiftning om surrogatmödraskap, och förhindrar barnlösa att bilda familj. Det finns ett underliggande antagande om att familjebildning främst innebär en biologisk familj, i och med att surrogatmödraskap framställs som enda vägen till barn även för heterosexuella. De identiteter som anses drabbade är kort och gott ”barnlösa personer”.

Diskussion

Likheter med tidigare och internationell forskning

Den svenska debatten om surrogatmödraskap speglar på många sätt den internationella. Många av de mönster antropologen Nancy Scheper-Hughes tar upp, att de konservativa skribenterna bejaktar bandet mellan modern och barnet och menar att barn måste sättas till världen av rätt skäl, och att feministiska debattörer fokuserar på kvinnors kroppar och reproduktionen, återfinns i den här undersökningen.

Även i dessa texter betonas de altruistiska motiven i många av de fall när kommersiellt surrogatmödraskap diskuteras, precis som Susan Markens kom fram till genom sin undersökning; att till exempel RFSL skriver att de vill bekämpa de ekonomiska *motiven* inom det kommersiella surrogatmödraskapet de förespråkar ligger helt i linje med den argumentationen.

Charlotte Halmø Kroløkkens ”reproprenörer”, individer som använder sin reproduktiva förmåga entreprenöriellt, dyker också upp, mest tydligt i Öppna Moderaters olika debattinlägg: debattörerna ifrågasätter dessa kvinnors ekonomiska utsatthet och menar att det vore rent av kvinnoförnedrande att neka dessa kvinnor sin rätt att som rationella subjekt bli surrogatmödrar och förbättra sin ekonomiska situation.

Vissa av debattörerna som förespråkar kommersiellt surrogatmödraskap skriver, i linje med tidigare undersökningar av den svenska och internationella debatten, att det finns risk för att kvinnorna utnyttjas i processen. Redan nämnda RFSL och Föreningen För Surrogatmödraskap är två aktörer som vill se kommersiellt surrogatmödraskap men som också föreslår olika sätt att skydda fattiga kvinnor mot exploatering genom att till exempel få bort de ”oseriösa aktörer” som antas förstöra processen.

Men den här undersökningen visar däremot att frågan om kommersiellt surrogatmödraskap är något mer polariserad än vad den tidigare forskningen visat: det flesta debattörer som är vänligt inställda till surrogatmödraskap ideologiskt, men som ändå ser risken för att kvinnor eller barn exploateras, tar avstånd från den kommersiella formen till förmån för ett förbud eller ett tillåtande av enbart altruistiskt surrogatmödraskap. Också vad gäller feministiska debattörer så är den svenska debatten mer polariserad, det finns inga exempel på ställningstaganden för surrogatmödraskap som bottnar i feministisk diskurs.

Undersökningen finner en stark diskurs som överordnar biologiskt föräldraskap över andra familjebildningar *både* hos konservativa, värde- och traditionsbejakande debattörer *och* progressiva, normbrytande debattörer, och även det är något som den tidigare forskningen inte visat.

Jämfört med den internationella debatten så talas det också mycket mindre om kvinnors påstådda essentiella omvårdande egenskaper när debattörer förespråkar altruistiskt surrogatmödraskap, något både Charlotte Halmø Kroløkke och Nancy Scheper-Hughes observerat i sina resultat. De ”bra” och ”dåliga” surrogatmödrarna som Markens tar upp återfinns inte heller i den svenska debatten i någon större utsträckning, utan fokus ligger på de barnlösa föräldrarna snarare än de som ska föda barnet *åt* dessa.

Tystnader i texterna

Som vi såg i uppsatsens teori-del så påbjuder en intersektionell analys att vi belyser spänningar mellan makten och icke-makten. En relevant fråga att ställa inför en sådan uppgift är hur vi fastställer vem som är vem. Men med en med en postkolonial utgångspunkt så är det svårt att inte se hur surrogatkvinnorna i andra länder på olika sätt osynliggörs eller saknar agens i texterna. Av de olika

grupper och identiteter som kommit fram i undersökningen så verkar debattörerna ta sig stora friheter med denna kategori.

Här är det lätt att känna igen det som Gail Lewis syftar på i sin text "Föreställningar om Europa": att den tydliga skillnaden mellan de utomeuropeiska kvinnor som är självidentifierande subjekt och karikatyrbilden av "invandrarkvinnan" eller den "andra" kvinnan illustrerar gränserna för den liberala toleransen. Makten förnekar inte rättigheter och krav explicit, utan osynliggör istället de riktiga människorna och deras berättelser med hjälp av karikatyrer (Lewis, 2012, s. 145).

De utländska surrogatmödrarna hamnar i problemrepresentationernas periferi: de nämns nästan alltid i marginalerna, och i de fall där deras livssituation anses förbättras av surrogatmödraskap så tas det nästan alltid upp som en "bonuseffekt" och inte som något med egenvärde: ingen har skrivit en debattartikel eller ett uttalande som först och främst beskriver surrogatmödraskapets fördelar ur de indiska kvinnornas perspektiv (däremot finns kritiska texter som fokuserar på deras position): de verkar alltid ha en instrumentell funktion i texterna, något som kan vittna om deras reella status i surrogatprocessen.

Detta blir tydligast i när Föreningen För Surrogatmödraskap skriver att surrogatmödraskap "utjämnar oddsen mellan könen genom att jämställa reproduktionen". Det är rimligt att anta att de syftar på att kvinnor, genom att inte längre föda barn, blir jämställda med män i avseendet att de inte behöver utföra det obetalda arbete som en graviditet innebär. Men om de inte menar att surrogatmödrarna i andra länder inte är kvinnor så bortser de här helt från att det fortfarande *är* kvinnor som föder barnen: dessa kvinnor verkar inte "räknas" ifall de existerar utanför Sveriges gränser.

Kolonialitet

En annan möjlig tolkning av ovanstående skrivelse är att Föreningen För Surrogatmödraskap anser jämställdhet vara en angelägenhet enbart för Sverige eller västvärlden, vilket i så fall är ett uttryck den koloniala hegemonin, eller kolonialitet (de los Reyes P, 2012, s.12-13).

En viktig del av europeisk och västerländsk ideologi är att, även om kvinnan är patriarkalt underordnad, det finns goda kommunikationsmöjligheter mellan makten och icke-makten, mellan män och kvinnor, som möjliggör ett frigörande (Lewis, 2012, s. 143). Kvinnan är alltså fri *i teorin* tack vare (upplevda) europeiska institutioner och formella rättigheter. Denna möjlighet till frihet ses samtidigt som omöjlig i öst, då den delen av världen påstås sakna liknande kommunikationsmöjlighet mellan de underordnade och de dominerande. En mer generell, eller specifik som i Centerpartiets fall, skepsis mot surrogatmödraskap utomlands men öppenhet för surrogatmödraskap i Sverige, kan läsas som ett uttryck för denna föreställning, men också som en del av en europeisk självbild med rötterna i

kolonialismen; alltså kolonialitet. Centerpartiets uttalande om svensk sjukvård kan såklart vara motiverad utifrån i de materiella ojämlikheter som kolonialismen skapat, men det är ändå svårt att bortse från att det är en del av kolonialismens grundläggande ideologi.

Här har vi än en gång anledning att återvända till ”Föreställningar om Europa” (Lewis, 2012, s. 138), där Gail Lewis gör en postkolonial analys av Europas självbild. Hon menar att en del av denna självbild än idag bygger på en idé om att vara en samling ”moderna nationalstater” och en ”civilisation”, mot en bakgrund av ”mindre utvecklade” länder som agerar kontrast till ett ”utvecklat” Europa. Denna logik har sitt ursprung i kolonial diskurs som går att spåra till kolonialismens mest grundläggande idéer. Anna Laura Stoler definierar en av dessa koloniala grundidéer på följande sätt: ”Den koloniala auktoriteten byggdes på två kraftfulla, men felaktiga, premisser. Den första var att européer i kolonierna utgjorde en lätt igenkännbar och separat biologisk och social enhet – en ”naturlig” gemenskap byggd på gemensamma klassintressen, rasmässiga attribut, politiska sympatier och överlägsen kultur” (Stoler, 2011, s. 114). Dessa koloniala tankegångar ekar fortfarande i såväl den internationella som den svenska debatten om surrogatmödraskap, och det är främst hos förespråkarna som vi skymtar dessa.

En annan kolonial ideologi som återfinns i texterna är den globaliseringsdiskurs som framställer fördjupningen av de globala relationer vi har idag som en orubblig, naturlig och universell process, en diskurs som också döljer de historiska våldsamma omständigheter dessa relationer byggts på (de los Reyes P, 2012, s. 12). Öppna Moderater och Moderaterna motiverar ofta införandet av surrogatmödraskap med att det helt enkelt ingår i en slags modernitet, till och med som en del av ”vår resa”, som om historien var ett ändlöst framåtskridande mot något större och bättre: ett tydligt uttryck för den universalism som globaliseringsdiskursen är sammanlänkad med.

Spänningar i idén om Europa och den biologiska familjen

Lewis menar att Europa å ena sidan är en idé som ger företräde åt vissa rumsspecifika former och som gör anspråk på ett särskilt och överlägset sätt att vara mänsklig. Men hon menar också att Europa är en zon som får materiell form genom statliga åtgärder, fysiska gränsdragningar, samt inskränkningar och villkor för de som på olika sätt vill korsa nationsgränserna i och utanför Europa (Lewis, 2012, s. 142).

Många av de texterna ger uttryck för en inneboende spänning i idén om Europa som orsakats av de nya materiella gränsdragningar som möjliggör surrogatmödraskap. Den transnationella praktik som kommersiellt surrogatmoderskap innebär utmanar den europeiska/västerländska idén om traditionell familjebildning: men bara om vi fokuserar på surrogatmammorna som ger bort sitt barn. En annan del av det Europeiska familjeidealet, som av debattartiklarna att döma grundas på en biologisk familj där föräldrarna har en genetisk koppling till sin avkomma, stärker tvärtom surrogatmödraskapets ställning

och värde för de europeiska brukarna; det framställs som redan nämnt ofta vara att föredra framför adoption.

Ett exempel på detta är texten där Hanna Wagenius, ordförande för Centerpartiets ungdomsförbund, argumenterar för ett tillåtande av kommersiellt surrogatmödraskap. Samtidigt som hon gör anspråk på att göra upp med en traditionell syn på familjen och gamla föreställningar så betonar hon implicit i textens diskurs hur viktigt det biologiska föräldraskapet är för familjen som institution. Samma sak gäller Öppna Moderater, vars vurmande för den biologiska familjen inte ens döljer sig i diskursen: de skriver rakt ut att genetiska barn är en viktig rättighet - samtidigt som de ställer sig kritiska till alla föreställningar om hur barn "naturligt" kommer till. Dessa skribenter utmanar en dimension av det traditionella familjeidealet samtidigt som de är djupt rotade i en annan del av detsamma.

Den del av det europeiska familjeidealet som utmanas är den som ser hemmet som den självklara arenan för det obetalda hushållsarbetet; att det överhuvudtaget benämns som hushållsarbete är talande. Här blir "Den globala omsorgskedjan" ett användbart begrepp. Både idag och historiskt så har fördelningen av hushållsarbetet skett genom etniska och nationella dimensioner, allt ifrån emotionellt arbete till barnuppfostran (Lewis, 2012, s. 148 – 152). Lewis skriver i sin text mycket om hemhjälp och situationer där kvinnor från andra länder migrerar till Europa för att arbeta i européernas hem, men även surrogatmödraskap skulle kunna ses på detta sätt om vi vänder på de scenarion som Lewis tar upp: även om de indiska kvinnorna inte migrerar så förblir den globala omsorgskedjan intakt genom en arbetsdelning som definieras genom etnicitet och nationalitet. I debattartiklarna så ger många av debattörerna uttryck för en vilja att underlätta denna arbetsdelning genom att legalisera kommersiellt surrogatmödraskap fullt ut.

Den del av familjeidealet som snarare stärks och bekräftas av det kommersiella surrogatmödraskapet är idén om den biologiska familjen. I texterna går det att se en tydlig diskurs där biologiskt släktskap överordnas till exempel adoption, och där barnlöshet ibland framställs som det enda alternativet för heterosexuella par som varken kan skaffa barn "naturligt" eller använda sig av surrogatmödraskap. Hanna Wagenius nämner i sin debattartikel överhuvudtaget inte adoption som ett alternativ för infertila människor som vill bilda familj.

Ursprunget till denna djupt rotade föreställning och längtan efter biologiska barn går att se som ett uttryck för hur kraftigt familjen är institutionaliserad i västvärlden och mer specifikt i Europa. I Europaparlamentets deklARATION om grundläggande fri- och rättigheter står: "Alla ska ha rätt till respekt för och skydd av sin identitet; respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt rykte och sitt hem". *Vilka* familjer som är önskvärda har däremot inte reglerats i text, utan snarare i olika praktiker som systematiska tvångssteriliseringar av romska kvinnor, institutionella hinder för familjer som vill

återförenas, och andra kränkningar av mänskliga rättigheter. Lewis skriver: ”Åberopande av familjen frammanar på ett tyst men ändå kraftfullt sätt köns- och generationsförhållanden och drar uppmärksamheten mot hur en viss köns-och familjeordning är sammankopplad med idén om Europa” (Lewis, 2012, s. 143).

Homosexuella är en sådan grupp vars familjebildningar fortfarande på många håll i Europa ses som icke önskvärd, något som kan ses i adoptionsbyråernas ovilja att adoptera barn till homosexuella par. De olika HBTQ-förbundens instick i debatten om surrogatmödraskap bör därför rimligtvis inte bara ses som ett uttryck för biologisk kärnfamiljsideologi, utan också som ett en vilja att skapa nya institutioner som legitimerar deras position i samhället. Samtidigt som de visserligen försätter att osynliggöra och placera surrogatmödrarna och deras behov i debattens periferi så är de ändå inte en helt maktfullkomlig röst i debatten. De har makt i vissa avseenden, men befinner sig på andra sätt i ett relativt underläge gentemot de vars livsstil premieras av makten.

I de texter där konservativa och värdeorienterade skribenter argumenterar, såsom Kristdemokraterna och Sveriges Kristna Råd, så nämns inte HBTQ-personer överhuvudtaget. De företräder också den diskurs som mest tydligt av samtliga texter pekar på nödvändigheten av biologiska band i familjen, och som i Kristdemokraternas fall skriver rakt ut att adopterade barn inte kan komma lika nära sina föräldrar som genetiska. Det är inte helt orimligt att ur den diskursen härleda åsikter om att icke-heterosexuella inte är önskvärda som föräldrar, eller åtminstone inte är optimala.

Reproduktionen som arena för maktkamp

Även om de landar i samma slutsats, att alla former av surrogatmödraskap är av ondo, så har den de feministiskt orienterade organisationerna inte särskilt mycket gemensamt med de konservativa om vi ser närmare på deras föreställningsvärld. Visserligen så avfärdar ROKS och Sveriges Kvinnolobby vid ett tillfälle surrogatmödraskap med hänvisning till ”människovärdet”, vilket liknar de konservativas nyckelbegrepp ”mänsklig värdighet”; de liknande begreppen har dock helt olika diskursivt innehåll. De feministiskt orienterade skribenternas agenda är inte, som i Kristdemokraterna eller Sveriges Kristna Råds fall, att värna om en biologisk kärnfamilj som ensamrätt för fertila heterosexuella par, utan bygger på en oro för exploatering av kvinnors kroppar snarare än antipati mot HBT-personer eller alternativa familjebildningar; de befattar sig överhuvudtaget inte med de värdekonservativa debattörernas nyckelkoncept såsom ”barnperspektiv” eller ”familjebildning”.

De diskurser som undersökningen finner i de vänsterorienterade eller antikapitalistiska organisationers texter kan ses som ett slags diskursivt motstånd mot den globala omsorgskedjan och kapitalackumuleringen. Även om diskursen bara innehåller en axis som handlar om kön och ofta saknar den postkoloniala och globala aspekten så ifrågasätter den synen på kapitalismens oundvikliga

expansion, vilken är en viktig del av den globaliseringsdiskurs som rättfärdigar ojämlikhet mellan olika länder och världsdelar (de los Reyes, 2012, s. 12). Istället framhåller dessa debattörer andra värden som de inte bara menar är överordnade dessa kapitalistiska mekanismer, utan som de dessutom menar de bör stå tillbaka till förmån för kvinnor som grupp. Dessa diskurser utmanar de rumsliga dimensioner av kapitalackumulationen som den ojämlika globaliseringen kräver. En invändning många säkert har mot detta resonemang är att de konservativa surrogatmotståndarna också i praktiken håller andra värden högre än denna globaliseringsdiskurs; skillnaden är dock att dessa debattörer inte identifierar de kapitalistiska mekanismerna som ett av problemen med surrogatmödraskap, utan snarare framhåller oansvariga vuxna eller någon slags immoralitet som förklaringsmodell till varför surrogatmödraskap borde förbjudas.

Den grupp vars livsstil makten premierar är de välutbildade heterosexuella paren som i själva verket utgör en förkrossande majoritet av de som utnyttjar surrogatmödraskap (Van Der Akker, Olga, 2007, s. 53-62) som en väg till föräldraskap. Det är svårt att inte se denna grupps maktposition; visserligen (ofrivilligt) barnlösa och pressade under ett normativt påbud att skapa en biologisk familj, men ändå med möjligheten att använda sin nationella och etniska maktposition för sina egna ändamål. I en postkolonial värld så kan de utnyttja den globala omsorgskedjan för att få någon annan att utföra det obetalda arbetet som en graviditet innebär.

Avslutning

Syftet med den här undersökningen har varit att kartlägga och problematisera föreställningarna och identiteterna som svenska politiska organisationer konstruerar i debatten om surrogatmödraskap, för att ge en klarare bild av hur det ideologiska landskapet ser ut kring en fråga som nyligen kommit högt upp på dagordningen. Genom en tvåstegsanalys av svenska politiska organisationers officiella uttalanden och debattartiklar så har undersökningen lyft fram underliggande ideologiska antaganden och identiteter, och sedan placerat dessa i en global postkolonial kontext.

Organisationer som är negativa till surrogatmödraskap överhuvudtaget kan delas upp i två ytterligare grupper: de som är feministiskt orienterade, det vill säga Vänsterpartiet, Sveriges Kvinnolobby, ROKS, S-kvinnor Rebella och Ung Vänster, och de som är värde- och traditionsbejakande, alltså Kristdemokraterna och Sveriges Kristna Råd. Organisationerna som är för enbart altruistiskt surrogatmödraskap är Centerpartiet och HBT-Socialdemokrater Sverige. Organisationer som är för ett införande av kommersiellt surrogatmödraskap är RFSL, Öppna Moderater, Moderaterna, Föreningen För Surrogatmödraskap, HBT-liberaler och Centerpartiets Ungdomsförbund.

Undersökningen visar att det offentliga samtal som förs i många avseenden inte är unikt för Sverige, och att det äger rum innanför ramarna av en europeisk postkolonial hegemoni. De diskurser som ligger i linje med den institutionaliserade och informella makten är de som osynliggör utländska surrogatmödrar och bedyrar den biologiska kärnfamiljen: särskilt de värdekonserverativa diskurser som inte bara värnar den biologiska kärnfamiljens överlägsenhet, utan även vill göra denna till en ensamrätt för fertila heterosexuella par. Dessa diskurser representerar och reproducerar makten. Diskurser som i någon mån bjuder motstånd mot denna hegemoni är de som grundas i feministiska eller antikapitalistiska antaganden, och som ser reproduktionen som en grund för exploatering eller en arena för maktkamp mellan könen. Att dessa två motsatta diskurser, både den som reproducerar och den som motarbetar makten, landar i samma realpolitiska slutsats (att alla former av surrogatmödraskap borde fortsätta vara otillåtna) innebär inte att de har någonting gemensamt.

I texten konstrueras ett antal identiteter som antas vara berörda av surrogatmödraskapet som sådant, vars behov ställs emot varandra. Även om få identiteter verkar osynliggöras helt och hållet så rättfärdigas vissa gruppers position och behov instrumentellt för att rättfärdiga en annan grupps position eller privilegier. Gruppen med mest agens, och som undersökningen också antar premieras av den rådande hegemonin, är de barnlösa heterosexuella paren, som underordnar sig de utländska surrogatmödrarnas identiteter och berättelser för att främja sin egen rätt till biologiska barn. Den enda gruppen som kan tänkas stå ännu högre i kurs, och som blir helt osynliggjord i texterna, är de fertila heterosexuella paren som stärks av den värdekonserverativa diskursen.

Att diskurser har konkreta effekter är en av de utgångspunkter som motiverat uppsatsen. Vilka av diskurserna som får vilka effekter, och hur, är inget som undersökningen ämnat svara på.

Undersökningens resultat öppnar dock upp för vidare forskning i den riktningen. Undersökningen öppnar också upp för vidare forskning i form av att använda Carol Bacchis sista fråga i "What's the problem represented to be?"-approachen: frågan om problemrepresentationens bakgrund, som ämnar undersöka hur dagens representation av problemet kom upp på dagordningen genom att spåra den bakåt och se vilka aktörer som tidigare gett uttryck för samma problemrepresentation. Ett annat uppslag för vidare forskning är att genomföra en liknande studie av debatten *efter* att regeringens utredning blivit offentlig och se ifall diskurserna eller positioneringarna förändras till följd av publiceringen.

Referenslista

Teori, metod och faktaunderlag

Bacchi, C. (2009). *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson Australia.

Clark, Rebecca A., Richard-Davis, Gloria, Hayes, Jill. (2009). *Planning Parenthood: Strategies for Success in Fertility Assistance, Adoption, and Surrogacy*, John Hopkins University Press

Lewis, G. (2012). Föreställningar om Europa: Könsteknologier och maktens ekonomier i P. De los Reyes, *Postkolonial feminism Vol. 2* (ss. 137-157). Hägersten: Tankekraft förlag.

De los Reyes, P. (2012). *Postkolonial feminism Vol. 2*. Hägersten: Tankekraft förlag.

De los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet*. Malmö: Liber AB.

Stoler, A. L. (2011). Att göra imperiet respektabelt. i P. de los Reyes, *Postkolonial Feminism Vol. 1* (ss. 113-162). Hägersten: Tankekraft förlag.

Van Der Akker, Olga B.A. (2007) "Psychosocial aspects of surrogate motherhood", *Human Reproduction Update*, 53 – 62

Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. (S.-E. Torhell, Övers.) Lund: Studentlitteratur AB.

Justitiedepartementet, (2013-06-13). "Utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet", *pressmeddelande*

Socialutskottets betänkande 2011/12:SoU26, *Assisterad befruktning*, Stockholm: Socialutskottet

SFS 2014:826. *Lag (2006:351) om genetisk integritet m.m.* Stockholm: Socialdepartementet

Tidigare forskning

Eriksson, A.-F. (2012). *Barn till vilket pris? En diskursanalys kring debatten om surrogatmödraskap*. Lund: Lunds universitet/Socialhögskolan.

Halmø Kroløkke, C., & Pant, S. (2012). "I only need het uterus": Neo-liberal Discourses on Transnational Surrogacy. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* , 233-248.

Markens, S. (2011). The global reproductive health market: U.S. media framings and public discourses about transnational surrogacy. *Social Science & Medicine* , 1745-1753.

Nilsson, E. (2013). *Surrogatmödraskap: arbete, gudagåva eller exploatering?* Uppsala: Uppsala universitet.

Scheper-Hughes, N. &. (1988). *Small wars: the cultural politics of childhood*. Berkeley: University of California Press.

Empiriskt Material

Uttalanden

RFSL, "Surrogatmödraskap"

Webplats: <http://www.rfsl.se/?p=4414>

Centerpartiet, "Surrogatmödraskap"

Webplats: <http://www.centerpartiet.se/Var-politik/Politikomraden/Familjen/Politik-A---O/Surrogatmodraskap/>

Sveriges kvinnolobby (2011-03-26). "Feministiskt nej till surrogatmödraskap"

Webplats: <http://sverigeskvinnolobby.se/blog/uttalanden>

HBT-Liberaler (2013-03-02). "Låt inte KD bromsa utredningen om surrogatmödraskap!"

Webplats: <http://www.folkpartiet.se/engagera-dig/engagera-dig-i-ett-natverk/homo-bi-och-transliberaler/nyheter/lat-inte-kd-bromsa-utredningen-om-surrogatmodraskap/>

HBT-Socialdemokrater Sverige (2013-08-13). "Från kärnfamilj till stjärnfamilj"

Webplats: <http://hbts.se/fran-karnfamilj-till-stjarnfamilj/>

Ung Vänster (2012-05-20). "Sexualpolitiskt uttalande"

Webplats: <http://ungvanster.se/wp-content/uploads/2012/05/Sexualpolitiskt-uttalande-2012.pdf>

Debattartiklar

Vestlund, J. för Öppna moderater (2013-01-17). "Surrogatmödraskap – En viktig HBT-fråga i samtiden", *QX*

Webplats: <http://www.qx.se/samhalle/debatt/22547/surrogatmodraskap-%E2%80%93-en-viktig-hbtfraga-i-samtiden>

Saweståhl, F. & Edberg, J. för Öppna moderater (2013-02-28). "Öppna moderater välkomnar surrogatmödraskap och hoppas på ett ja", *Arbetsbladet, Borås tidning, Katrineholmskuriren*
Webplats: <http://www.arbetsbladet.se/oppna-moderater-valkomnar-surrogatmodraskap-och-hoppas-pa-ett-ja>, <http://kkuriren.se/ledareisikter/fritturhjärtat/1.1708543>, <http://www.bt.se/debatt/valkommet-med-surrogatmodraskap/>

Johansson, U, Edberg, J & Sköld, M. för Öppna moderater (2015-01-17). "Nominerad till årets hetero – vill hindra bögar från att skaffa barn", *QX*

Webplats: <http://www.qx.se/samhalle/debatt/27960/nominerad-till-arets-hetero--vill-hindra-bogar-fran-att-skaffa-barn>

Bohlin, C-O. för Moderaterna (2014-02-14). "Surrogatmödraskap nästa steg på vår resa", *QX*

Webplats: <http://www.qx.se/samhalle/HBTQVal/25771/surrogatmodraskap-ar-nasta-steg-pa-var-resa>

Wiborn, K. & Cedersjö, B. för Sveriges Kristna Råd (2013-06-19). "Konsekvenserna av surrogatmödraskap måste utredas", *SvD*

Webplats: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/ska-vi-tillata-att-kvinnor-hyr-ut-sin-livmoder_8279426.svd

Eng, F. för Föreningen för surrogatmödraskap (2012-07-04). "V i ohelig allians med KD mot gaypappar", *SVT Debatt*

Webplats: <https://blogg.svt.se/debatt/2012/07/04/v-i-ohelig-allians-med-kd-mot-gaypappar/>

Wagenius, H. för Centerpartiets Ungdomsförbund (2011-07-07). "Nu måste centerpartiet vända i frågan om surrogatmödraskap", *SVT Opinion*

Webplats: <http://www.svt.se/opinion/cuf-nu-maste-centerpartiet-vanda-i-fragan-om-surrogatmodraskap>

O. Lejon, K. & Andersson, Y. för Kristdemokraterna (2013-03-04). "Barn ska inte betraktas som handelsvaror", *Världen idag*

Webplats: <http://www.varldenidag.se/debatt/2013/04/03/Barn-ska-inte-betraktas-som-handelsvaror/>

Dinamarca, R. för Vänsterpartiet (2012-07-04). "Vi vill lösa barnlösheten utan att sälja kvinnokroppar", *SVT Debatt*

Webplats: <https://blogg.svt.se/debatt/2012/07/04/vi-vill-losa-barnlosheten-utan-att-salja-kvinnokroppar/>

Odelberg, E. för Unga S-kvinnor Rebella (2015-01-08). *"Att vara för surrogatmödraskap gör dig inte till HBT-vän"*, QX

Webplats: <http://www.qx.se/samhalle/27974/att-vara-for-surrogatmodraskap-gor-dig-inte-till-en-hbtvan>

Åström, G, Berglund, C, Fahlén, M & Beausang, A. för Sveriges kvinnolobby & ROKS (2014-02-13). *"Surrogatmödraskap en oacceptabel handel med kvinnor och barn"*, ETC

Webplats: <http://www.etc.se/debatt/surrogatmodraskap-en-oacceptabel-handel-med-kvinnor-och-barn>

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

**Stockholms
universitet**